

ברכות מד

משה שווערד

1. תוספות יום טוב מסכת ברכות פרק ו

מליח בתחלה - נראה לי לדקדק ממלת בתחלה לאפוקי אם אוכל הטפל בתחלה שאינו רשאי שיסמוך על הברכה שיברך על המליח שיאכל אח"כ שא"כ נמצא שנהנה מן הטפל כשלא ברך עדיין. ומצאתי בב"י סימן רי"ב שבעל תרומת הדשן הורה כן ולפי שלא הביא ראיה ממשנתינו וחכם גדול היה נ"ל שאפשר שסובר דממשנתינו אין ראיה דאיכא למימר דאיצטריך למתני בתחלה דלא תימא דוקא כשנאכלים בבת אחת כדרך שהיה עושה הלל במצה ומרור:

2. ספר מגן אברהם על או"ח סימן ריב:

(ג) הטפל חביב... מי ששורה אחר אכילתו מעט פת ביין שרף ואוכלו לעכל המאכל נראה לברך על הי"ש שאין כונתו לאכול לחם רק כונתו על הי"ש אלא מפני שחזק לו לשותותו שורה בו פת וה"ל כמו שמן שכתבתי בסי' ר"ב ס"ד דמברך על השמן מ"מ אם אוכל קודם אכילתו פת שרוי ביי"ש ודאי ג"כ כונתו לסעוד הלב וה"ל פת עיקר ומברך המוציא וע' בתו' דף מ"א ד"ה הלכתא וכו' וברא"ש שם. כתב בשל"ה דטוב למנוע מלאכול פת בשעת השתיה כי מי יוכל להבחין אם אוכלו משום מילוי כרס דאז צריך לברך המוציא או שאוכלו למיתוק השתיה וכתב דכשאוכלו למיתוק השתיה יטול ידיו בלא ברכה ובתשובת רמ"א כתב שא"צ נטילה וכ"כ מט"מ בשם רש"ל וערסי' קנ"ח:

3. תוספות ר' עקיבא איגר מסכת ברכות פרק ו

[אות מג] זה הכלל. אפשר לומר דנקט כן דלא נימא דדוקא מליח דברכתו שהכל דשייך ג"כ על הפת דאם אמר על הפת שהכל יצא מש"ה בטפל נפטר ואפילו למ"ד דשהכל אינו פוטר פת הטעם משום שיש לו חשיבות ואם הוא טפל בטל החשיבות ממנו והוי כשאר דברים אשר ברכת שהכל פוטר ומש"ה בטפל נפטר אבל בעלמא היכא דברכת עיקר ל"ש לטפל כגון שהעיקר בפה"ע והטפל בפה"א לא נפטר מש"ה נקט זה הכלל כנלע"ד בעזה"י:

4. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ברכות דף מד עמוד א

אכילת עראי פטורה אף מברהמ"ז דאורייתא

מתני' "מברך על המליח ופוטר את הפת". וממה שאמר' שפוטר את הפת מבואר לפום ריהטא שפוטר את הפת אף מברכה אחרונה.

ולפי"ז יל"ע אליבא דהסוברים שאפי' באכילת כזית פת איכא חיוב ברהמ"ז דאורייתא וא"כ איך יפטר מברהמ"ז על הפת בברכת בורא נפשות. וצ"ל, שאף לשיטתם בכה"ג שאכל את הפת בתורת טפל אין לו חיוב ברכה מדאורייתא.

וראיה לדבר מצינו בדין פת הבאה בכיסנין שנחלקו בו השיטות מהו, ומספק זה מברך עליו ברכת מעין ג' אף להשיטות שמדין תורה אינו יוצא יד"ח ברהמ"ז דאורייתא בברכת מעין ג' ולכאורה יש להקשות בזה על הסוברים שברהמ"ז דאורייתא אמאי אינו מברך עליו ברהמ"ז הרי ספק דאורייתא לחומרא. וע"כ צ"ל גם בזה שכיון שאכילת פת הבאה בכיסנין שלא בקביעות סעודה נחשבת אכילת עראי, אין חייב על אכילה זו בברהמ"ז דאורייתא.

והטעם בהנ"ל ביארנו לעיל (מ ב) בדין פת שעפשה שהוא משום שכיון שאי"ז אלא אכילת עראי אי"ז בכלל "ואכלת" דכתיב עליה בקרא "ואכלת ושבעת וברכת", משום שאכילה קרויה מה שדרך בנ"א לאכול כן בקביעות. וכ"ש כשאוכלת הפת ל"ה כ"א טפל למליח.

5. רש"י מסכת ברכות דף מד עמוד א

פירות גנוסר - פירות ארץ ים כנרת [1] חשובים מן הפת.

6. רש"י מסכת ברכות דף מד עמוד א

רש"י ד"ה פירות גנוסר. נראה להדיא שמפרש דהמליח הוא מפירות גנוסר וכ"נ שפ"ל תר"י עמ"א סי' רי"ב סק"ב ובזה שוב לא יקשה קושיית התוס' ונדחו ג"כ דברי התור"ע במש"כ ברבוי דזה"כ ע"ש:

7. תוספות מסכת ברכות דף מד עמוד א

באוכלי פירות גנוסר שנו - שהמליח עיקר [2] שהוא בא להשיב הלב שנחלש מפני מתיקות הפירות והפת שלאחריו טפל ואינו בא אלא בשביל המליח וא"ת פירות הוי עיקר ומליח טפל ולברוך על הפירות ולפטר כולהו וי"ל דמיירי שלא אכל הפירות באותו מעמד א"נ בשעה שאכל פירות גנוסר לא היה שם עדיין מליח ופת דלא היה יודע שיחלש לבו מחמת המתיקות.

8. צל"ח מסכת ברכות דף מד עמוד א

... או אפשר שגם רש"י מפרש כפירוש התוס' דהמליח אוכל אחר הפירות, ומ"מ כיון שעיקר אכילתו הוא מחמת פירות גנוסר אף שאין ברכת הפירות פטרתן מטעם שכתבו התוס', מ"מ כבר הועיל חשיבות הפירות שחשובים יותר מן הפת, ובטל מעלת גורם ברכה לעצמו של הפת נגד חשיבות הפירות, וכיון שבטלה מעלה זו ממילא נפטר בברכת המליח שהוא עיקר והפת טפילה לו.

9. ספר מגדים חדשים

כי הוה אולינן בתריה דר' יוחנן למיכל פירות גינוסר בוי. מלשון הגמ' משמע שר' יוחנן ותלמידיו הלכו במיוחד כדי לאכול פירות גינוסר, וגם יש להבין מה שאכלו כ"כ הרבה מפירות אלו. וראיתי בשו"ת תורה לשמה (סימן תיח) שכתב, שאכלו את הפירות משום חיבוב פירות ארץ ישראל, כדי להלל ולשבח להשי"ת עי"ז ע"ש. וע"ע מש"כ בזה הריעב"ן ז"ל בסידורו (כסא שן בית ל"ה), במ"ש שאכלו הרבה מפירות גינוסר, ח"ו לא היו רעבמנים, אלא היו מתקנים תיקון גדול באכילתן, שהיו מזכרין הטוב מן הרע ומעלין אותו, ודומין לכהן גדול האוכל בקדשים ובעלים מתכפרים ע"ש. ובספרו מור וקציעה (סימן רח) כתב עוד, לא על חנם האריך התלמוד להזכיר אכילה מופלגת דר' יוחנן ותלמידיו כי אכלי פירות גינוסר שנראים באמת גוזמא, אלא בשבחם ובשבח א"י נתכוונו, ולהודיענו שפירותיה נותנים חיים לעם עליה, ומוסיפים כח וגבורת ההשכלה ע"ש. וכעין זה כתב בספר אור המלך על הרמז"ס ה' דעות (פ"ד הכ"ג) ע"ש.

10. שו"ת נודע ביהודה מהדורא תניינא - אבן העזר סימן עט

תשובה לכבוד אהובי תלמידי ידידי הרב המופלג מוהר"ר דוד יצ"ו: הלילה הזה הגיעני מכתבך אשר אתה שואל בדבר השידוך המדובר לגיסתך עם בן תורה ויחסן רק שבשעת חליו השינוי שם שלו הוא כשם אבי הבתולה: אהובי תלמידי לולא אהבתך אין דרכי להשיב בענינים כאלו דברים שאין להם שורש בתלמוד ובפוסקים אך גודל אהבתך הוציאני חוץ לגדרי. דע תלמידי החביב ויהיו דברים הללו תקוקים על לוח לבך לזכרון הכלל הגדול שאין לכל חכמים שאחר התלמוד רשות לומר דבר נגד

התלמוד והאומר דבר לסתור קוצו יו"ד מדברי התלמוד לא יחשב בכלל חכמי ישראל, ואמנם כשאנו מוצאים אחד מחכמי ישראל המוחזק בתורה וביראה בלי ספק שכתב בספר דבר הסותר לדברי התלמוד חייבים אנו למשכוני נפשין לתרץ דבריו שלא דבר רק לשעה או למשפחה פרטית ודברי תלמוד הם על הכלל. וכיוצא בזה אנו מוצאים לרבינו יהודה החסיד בצוואה שלו דברים שכמעט אסור לנו לשומעם. כי הוא אומר שלא ישא בת אחותו ובגמרא אמרו שהוא מצוה, הוא אומר שלא ישא אב ובנו שתי אחיות ורב פפא ובנו נשאו שתי בנות של אבא סוראה. הוא אומר שלא ישאו ב' אחים שתי אחיות ובגמרא שמונים זוג אחים כהנים נשאו שמונים זוג אחיות כהנות, ותרי בנתיה דרב חסדא הוו נסיבי לרמי ולמר עוקבא בר חמי, וכיוצא בזה בצוואה ההיא. ואם היה החסיד מצוה צוואה זו לכל ישראל הרי הוא סותר לדברי תלמוד והיה אסור לנו לקבל דבריו כלל:

אבל האמת יורה דרכו כי החסיד לזרעו אחריו צוה לדורי דורות כי ראה ברוח הקדש שזרעו לא יצליח בזווגים כאלה ובוה אינו סותר דברי התלמוד שהוא על הכלל ודברי החסיד היא על הפרט, הא חדא. ועוד אמינא שבלא"ה בשאלה זו ששאלתני אין כאן חשש כלל ואפי' לזרעו של החסיד, ואמינא תרי טעמי להוכיח שהחסיד דבר רק על עיקר שם העצם הניתן בשעת לידה או שעת המילה אבל לא על שם שנתברך לשינוי השם. חדא שכיוצא בזה שרז"ל הזהירו על הזוגות שהוא סכנה ואמרו בפסחים ק"ה ע"ב כוס של ברכה לטובה מצטרף ולרעה אינו מצטרף, כן אני אומר השם הזה שנתברך בו לברכה ניתן ולברכה מצטרף שאם היה מזדמן לו לאשה אשר שם אביה כשם העצם שלו היה יכול לקחתה ששם שנתברך מצטרף לטובה והרי יש לו שם חדש אבל אם מזדמן לו אשה ששם אביה כשם החדש שלו אז שם זה שניתן לברכה אינו מצטרף לרעה ויכול לקחתה ולא יזיק לו שם זה החדש ולברכה ניתן שם הזה ולא לקללה. הא חדא. ועוד אמינא מסתברא שכוונת החסיד לא היה על שם המתחדש דודאי לא חמיר צוואת החסיד מיבמה לשוק וביבמות פ"ז ע"ב ולא נעשה מתים כחיים לענין יבום מק"ו וכו' עד דרכיה דרכי נועם וגו' ועיין בדף י"ז ע"ב בתוס' ד"ה אשת אחיו שלא היה בעולמו וכו' ומעתה אני אומר כיוצא בזה בצוואת החסיד היום יקח איש אשה ולמחר יחלה וישתנה שמו לשם חמיו ויגרש בזה אשתו או יחוש כל ימיו לסכנה ואין זה דרכי נועם ולא נתיב שלום הא ודאי שלא היתה כוונת החסיד אלא על שם העצם שהוא שם עריסה ולא על שם המתחדש. ומלבד כל זה לפי מכתבך רוצה חותנך להתחתן עם צורבא מרבנן ושומר מצוה הוא. ותמהני על רוב העולם שלחת בתם לעם הארץ הוא פשוט אצלם ואין חושש להמנע והוא נגד דברי חז"ל שאמרו כאילו כופתה ומניחה לפני ארי ולהתחתן עם צורבא מרבנן ששמו כשמו הם שואלים ולא תהא תורה שלימה שלנו כצוואה בעלמא. ולכן לדעתי יגמור חותנך השידוך הזה ויעשה מעשיו לשם שמים. דברי רבך הד"ש:

11. ספר בניהו בן יהוידע על ברכות דף מד/א

בדקו רבנן מסורא ועד נהרדעי ולא אשכחו דבר. זה יפלא מה הכריח היה להם, ומה הטעם אשר לחץ את רבנן לבדוק דמאי נפקא לן, ומה למדנו מבדיקה זו דנחתו רבנן למטרה כולי האי, ונראה לי בס"ד כי הן אמת דמדינא אין חשש מזה שיהיו ב' אחים נושאים ב' אחיות, מכל מקום מצינו דרבינו יהודה החסיד ז"ל בצוואותיו הזהיר שלא לישא ב' אחים שתי אחיות דאין זווגם עולה יפה, ואומרים הטעם משום דבזה מתבטל מצות יבום, או יתכן יש טעם אחר כמוס, ונראה כי בימי הגמרא היה חכמים בעלי שם וקבלה שהיו גם כן מפקפקין בדבר זה, לומר כמו שכתב רבינו יהודה חסיד שאין הזוג עולה יפה, ולכך בא רבי יצחק והעיד שעיר אחת היתה בארץ ישראל וגופנית שמה, שהיו בה שמונים זוגות אחים כהנים וכו', וכונתו בזה לסתור חששה הנזכרת, דהא מצינו שהזוג עלה יפה בשמינים בזמן אחד, אך הואיל והיה זה בארץ ישראל איכא למתלי בזכות ארץ ישראל, ולעולם בחוץ לארץ איכא למיחש, לכך ישבו חכמים בחוץ לארץ ובדקו כדי לברר בזה לבטל החששה לגמרי, ולא מצאו בימיהם בחוץ לארץ אלא רק זוג אחד של בנות ר' חסדא שנשאו לשני אחים, והמה ראו שאין הזוג עלה יפה, כי רמי בר חמא נפטר ונתאלמנה אשתו ונשאה רבא, אם כן בחוץ לארץ נתברר להפך, אך עדיין לא יש סמך על בירור זה, יען כי הבעלים היו ישראלים והבנות כהנות, ואיכא למתלי משום דכהנית שנשאת לישראל אין זווגם עולה יפה:

12. תוספות מסכת ברכות דף לז עמוד א

נתן ר"ג רשות לר' עקיבא לברך - סבור היה שיברך ג' ברכות כמו שהיה סובר וא"ת לר"ג הא קי"ל דאין מזמנין על הפירות וי"ל דר"ג היה סבור שהיה מברך על כל ז' מינין ג' ברכות שלמות וכי בירך ר"ע מעין ג' לעצמו דוקא דקי"ל אין מזמנין על הפירות ואחרים המסובין ברכו כל אחד לעצמו וא"ת לר"ג דאמר ג' ברכות שלמות וס"ל דמזמנים על ז' המינים אי ס"ל דברכה טעונה כוס א"כ יזמנו וא"כ יזמנו לעולם וי"ל דיכול להיות שלא ישתה כלל מן כוס של ברכה וא"ת מ"מ לאותו המברך שהוא טועם צריך לברך פעם אחרת וא"כ אין לדבר

סוף וי"ל היכא דאינו שותה בקביעות רק מלא לוגמיו מודה ר"ג דאל"כ וכי לית ליה לר"ג ברכה אחת מעין שלש בשום מקום [וע"ע תוס' פסחים דף ק"ה: ד"ה ש"מ].

13. תוספות מסכת ברכות דף מד עמוד א

רבי עקיבא אומר אפי' אכל שלק והוא מזונו כו' - ולא דמי לההיא דלעיל (דף לו.) דר"ג נתן רשות לר"ע לברך כו' דשאני הכא דאיקבע מזוניה עליה.

14. דף על הדף ברכות דף מד עמוד א

במשנה: אכל שלק והוא מזונו מברך עליו ג' ברכות וכו'.
בשפתי צדיק להרה"ק מפילץ זצ"ל על ל"ג בעומר (אות ה) כותב: מה דאיתא בגמרא (שבת לג ע"ב) שלא היה להם במערה רק חרובין ומים, במה אמרו קידוש היום, [1] אולי מפני שרשב"י מתלמידי ר' עקיבא והוא סובר במשנה ח' (פ"ו דברכות) אפי' אכל שלק והוא מזונו מברך ג' ברכות שזהו סעודתו, ע"כ י"ל שרשאין לקדש על החרובין כמו שמקדשין על הפת, [2] ומסתם היה בחרובין שלהם כל טעמים כמו במן, ועל מה היו ישראל מקדשים בהיותם במדבר, מסתם על כוס מן וכווננו שיהיה בו טעם יין כי יין ממש לא היה להם רק לצורך נסכים הביאו ממקום עין גדי כמבואר בתרגום שיר השירים על פסוק בכרמי עין גדי ע"כ.

15. גליוני מנחת חן

שם ורבנן ארץ הפסיק הענין. עינים למשפט - שיטת בה"ג, וסמ"ג, והמאירי בשם גאונים דברכה מעין ג' הוא מה"ת - ועי' רבינו יונה בסוגיין שהוא מדרבנן - וכ' צל"ח, דלפי שי' הפוסקים דברכה מעין ג' מה"ת, עכ"ח האי הפסיק הענין רק לענין דלא צריך ג' ברכות, רק מעין שלש - ולפי"ז עכ"ח בלחם צריך מה"ת ג' ברכות ממש, ולא סגי במעין ג' (דלא כפרמ"ג, דאפשר שמה"ת אפי' רק מעין שלש), אבל להפוסקים, דברכה מעין ג' רק מדרבנן, ואין מה"ת רק בהמ"ז, א"כ י"ל דאפי' בפת סגי מה"ת בברכה אחת מעין ג', ומה דמברכין שלש ממש, זה רק דרבנן. - ועי' מרומי שדה.

16. ח' הריטב"א [קוק]

ורבנן ארץ אשר לא במסכנות הפסיק הענין. ואי קשיא א"כ לרבנן מעין ג' מנא להו לתאנים וענבים, וי"ל, דנפקא להו מדאדכרינהו רחמנא הכא להני, וכתב בתרייהו ואכלת ושבעת וברכת, ש"מ שאף הם טעונין ברכה, דוברכת, ודאי אכולהו קאי, ואי לאו דאתא תאכל בה לחם ואפסיק, הוה מברכין עלייהו שלש ממש כר"ג, השתא דאדכרינהו ואפסיק לעינא בלחם, שמעינן דאפריש בהו בברכותיהו, ולא מברכין ברכה גמורה אלא אלחם בלחוד, ואשאר מברכין מעין ברכת הלחם דהיינו מעין שלש⁵⁰⁴. ור"ג ס"ל דלא אתא לחם להפסיק הענין אלא למעוטי כוסס החטה, דליכא אחריו ברכה כלל, אבל לרבנן לא צריך קרא למעוטי כוסס את החטה, דודאי מסתמא כי אדכריה רחמנא בשבחא דארץ ישראל

למוון הוא דאדכריה, לאפוקי כוסס החטה דלאו אורחיהו דאינשי למיכל הכי⁵⁰⁵, אבל מ"מ זמנין דעבדי הכי, ולהכי לא נפקא מכלל בורא פרי האדמה, אבל לאחריו לא מברך כלל. ואפי' לרבנן כיון דכאיל רחמנא לכולהו שבעת המינים ביחד, מודו דלחם גופיה אם בירך עליו מעין ג' של מוון כגון על המחיה ועל הכלכלה יצא⁵⁰⁶. ולענין יין

17. ח' הריטב"א [קוק]

דחמשת המינים על המחיה וכו'. על המחיה היא מעין ברכת הזן, ועל ארץ חמדה מעין ברכת הארץ, ורחם על עירך מעין בונה ירושלים, כי אל טוב ומטיב אתה מעין ברכה אחרונה⁵⁶², ואעפ"י שיש בה מעין ברכה רביעית לא אמרו מעין ארבע, דלא הוכירו אלא מה שהוא כנגד ג' ברכות של תורה⁵⁶³.

המשנה ועיין מכתם ומש"כ שם. 563 כ"כ בתר"י ומשמם בטור ובמנהיג הל' סעודה טו כתב דכיון דקודם הקנת ביתר היו קורין מעין ג' נקבע כך שמה אפילו אחר כך. 564 בכ"י: מחתים.

18. ח' הריטב"א [קוק]

אלא איפוך רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות. כלומר, בפירות חוצה לארץ, ור' יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה, פירוש בארץ, והכי קיי"ל דאותן שבחוצה לארץ אומרים על הארץ ועל הפירות, דמשמע דיהא השם ברוך על הארץ דהיינו ארץ ישראל שנתן לנו לנחלה, ועל הפירות דהיינו כל פירות שבעולם⁵⁶⁵, דהני דקא אכל איהו השתא לאו מארץ ישראל נינהו. ואותן שבארץ ישראל אומרים ועל פירותיה, משום שאוכלין פירותיה של הארץ ממש⁵⁶⁶. הילכך, ילפינן מינה שבפירות ארץ ישראל

הבאים לנו משם לכאן בחוצה לארץ, דחתמינן בהו ודאי על הארץ ועל פירותיה⁵⁷⁰. ובחמשת המינים דהיינו חטה ושעורה וכוסמין ושבולת שועל ושיפון חתמינן בהו על הארץ ועל המחיה⁵⁷¹, וביין איכא מרבוותא ז"ל⁵⁷² דאמרי

ברא"ה ומאירי, אבל בתר"י מסתפק בזה שאפשר שרק היושבין בארץ צריכין להזכיר מפני שבת הארץ, ובארחות חיים הל' ברכות ה"ט הזכיר ב' הדעות, ועי' ב"י רח. 571 ברא"ה כתב דבחמשת המינים

19. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ברכות דף מד עמוד א

בזה"ז אף הברכ"י יודה שחותם 'על המחיה'

"על הארץ ועל פירותיה". בברכ"י סי' ר"ח כתב שלדברי הכל 'בעל מחיתה' חותם כך. ואינו חותם 'על המחיה' ואנו איננו נוהגים כן אלא חותמים "על המחיה". ובזה"ז שהרבה מן הקמח בא מחוץ לארץ פשוט הוא שלכו"ע חותם 'על המחיה' כל זמן שלא ברור לו שהקמח הוא מארץ ישראל.

20. טור אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רח

וכתב עוד וי"א ונאכל מפריה ונשבע מטובה ואין לאומרו שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה אלא לקיים מצות התלויות בה ע"כ ובה"ג ישנו וא"א הרא"ש ז"ל לא היה אומרו וגם לא היה אומר ונודה לך וכו':

21. ב"ח אורח חיים סימן רח

וכתב עוד ויש אומרים ונאכל מפריה ונשבע מטובה ואין לאמרו וכו'. תימה הלא קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי (במדבר לה לד) ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל ואמר אם תטמאו את הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה ממש בגוף הארץ נסתלקה מפני הטומאה שטימאתם אותה ונמשך מזה כי גם כן אנכי מסלק שכינתי מתוך בני ישראל כי עד עתה היכל ה' המה היו בני ישראל לפי שהשכינה היתה שורה בקרבם ממש ועתה באכלם פירות היונקים מטומאת הארץ נסתלקה השכינה כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת פירות בתוך בני ישראל יוצאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל ועל כן ניתא

שאנו מכניסין בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובה:

22. צל"ח מסכת ברכות דף מד עמוד ב

אמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו על הביעא וכו'. [1] נלע"ד דטעם פלוגתייהו, דרב יצחק בר אבדימי סבר שעל מיני בעלי חיים שיש בהם הפסד בריה, וכן הביצים אם לא יאכלום יוגדל מהם תרנגולת ויש הפסד בריה באכילתם, ולכן נאסרו לאדם הראשון ולא הותר עד שבא נח שעשה הקב"ה חסד עם האדם להתיר לו נפש כל חי, על זה צריך הודאה לברך גם לבסוף. אבל דבר שאין באכילתו הפסד בריה דהיינו כל הצומח, אין צריך לבסוף. ור' יצחק סבר שאף על הצומח כיון שהקב"ה מחדש בכל עת שקוצרין אותו וחוזר וצומח, ג"כ צריך לברך גם לבסוף, אבל המים שאלו נבראו בששת ימי בראשית ואינן מתחדשים שוב כלל וכלל וכל המעיינות נפתחים מקורם מן הים ואין בהם בריאה חדשה, אינן צריכין ברכה לבסוף. ורב פפא סבר אפילו על מים.

23. פני יהושע מסכת ברכות דף מד עמוד ב

בגמרא אמר רבי יצחק בר אבדימי משום רבינו על הביעא ועל מיני קופרא וכו' ולבסוף מברך בורא נפשות רבות אבל ירקא לא ור' יצחק אמר וכו'. ולא איתברר שפיר הנך טעמי דהנך אמוראי [2] ונראה דרבי יצחק בר אבדימי סבר דנהי דברכה ראשונה שייך בכל דבר משום דאסור להנות מן העולם בלא ברכה מ"מ לענין ברכה אחרונה דלא שייך האי טעמא אלא דאסמכוה רבנן אקרא דואכלת ושבעת דכתיב בו' מינים מש"ה בעינן דומיא דהנך שבעה מינים דחשיבי ומיני קופרא נמי חשיבי טובא וביצה נמי חשיבא כדאיתא בסמוך כל שהוא כביצה ביצה טובא הימנו משא"כ ירקא דלא חשיבא כלל כדאמרינן בסמוך כל ירק מוריק ואמרינן נמי אוי לבית שהלפת עוברת בתוכו ואין לאוכלו אחר ד' שעות ורבי יצחק אמר אפילו ירקא משום דישנו בכלל ואכלת ושבעת משא"כ מיא דלא חשיבא כלל ואינו מין אוכל ורב פפא אמר אפילו מיא משום דשתייה בכלל אכילה ולא ממעט אלא ברכת המצות או ריחני דלא שייכי כלל באסמכתא דואכלת ושבעת כן נראה לי נכון:

24. תוספות מסכת ברכות דף מד עמוד ב

ולבני מערבא דמברכין הכי בתר וכו' - ואנן לא עבדינן כבני מערבא דדוקא לדידהו שהיה דרכם לסלקם בלילה שייכא ברכה דלשמור תקי כדכתיב ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים וגו' אבל אנו שמסלקין אותן בחצי היום או אפי' נסלקן בלילה לא שייך חקה ודוקא לדידהו דקסברי לילה לאו זמן תפילין הוא ומימים ימימה אתא למעוטי לילות שייכא ברכה דחקה אבל אנן דקי"ל דלילה זמן תפילין הוא ואנן משימין הפסוק ושמרת החקה וגו' בפסח ומה שאין אנו מניחים אותן בלילה מפני שמא יפית בהן אפי' נמתין לסלקן עד הלילה לא מברכין אע"ג דאנן קיימא לן דשבת וי"ט לאו זמן תפילין אפי"ה לא מברכין דדוקא לדידהו דסבירא להו חקה קאי אתפילין מברכין' ותדע שהרי אינהו נמי לא היו מברכין אלא אתפילין לחודייהו משום דכתיב בהו חקה אבל אשאר מצות כגון ציצית ולולב וסוכה לא היו מברכין (וה"ה הכא) וקשה דהוי מצי לשנויי הכי לאפוקי שאר מצות אפי' לבני מערבא.

25. תוספות הרא"ש מסכת ברכות דף מד עמוד ב

דמברכי לאחר דמסלקי תפיליהו. ודוקא בתר תפילין משום דסברי ושמרת את החוקה הזאת למועדה בחוקת תפילין הכתוב מדבר, וגם לא היו מברכין אלא כשמסלקין אותם סמוך לחשכה משום שיש מצוה בסילוקן דלילה לאו זמן תפילין הוא, והכי משמע בירושלמי פ' היה קורא דקאמר תפילין כשהוא חולצן אומר אשר קדשנו במצותיו וצונו לשמור חקיו אתיא כמ"ד בחוקת תפילין הכתוב מדבר הא כמ"ד בחוקת הפסח הכתוב מדבר לא, ואנן קיי"ל בחוקת הפסח הכתוב מדבר דפסקינן במנחות בפ' הקומץ רבה דלילה זמן תפילין הוא דהלכה ואין מורין כן, וא"כ אין לברך עליהם אפילו מסלקן בלילה וכ"ש אחר שאר מצות. וא"ת למ"ד בחוקת הפסח הכתוב מדבר למה לא היו מברכין לשמור את חקיו בגמר אכילת פסח וכן באכילת מצה בזמן הזה דאיתקש לפסח, וי"ל דדוקא בתפילין שיש מצוה בסילוקן סמוך לחשיכה שייך לברך דאין ברכה אלא על עשיית מצוה.

26. מרומי שדה מסכת ברכות דף מד עמוד ב

ולבני מערבא דמברכי בתר דמסלקי תפיליהו. דעת התוס' משום דס"ל בחוקת תפילין הכתוב מדבר, ואנן דלא מברכין משום דסבירא לן דבחוקת הפסח הכתוב מדבר. וקשה דלבני מערבא הוי להו לברך קודם לעשייתו בעידנא דמסלקי תפיליהו, ולא לבתר. אלא עיקר הטעם הוי דס"ל שאין חובה לחלוץ, רק שלא להניח, וכרב אשי במנחות דף ל"ו ע"ב. וכ"כ הגר"א בהל' תפילין סי' ל'. ומכ"מ סבירא להו לברך אע"ג שהוא בשב ואל תעשה, משום דכתיב בלשון מצות עשה. וס"ל השמר דעשה עשה. אבל אנן סבירא לן כמ"ד דהשמר דעשה לא תעשה. וכיון דהוי שב ואל תעשה ג"כ אין מברכין, ובמק"א ביארנו יותר:

27. ספר עינים למשפט

דבתי דסלקי תפילייהו מברכי כו' ותו סי'
סמ"ג עשין כב, טוש"ע א"ח סי' כט.
אם בני מערבא רק אתפלין או על כל המצות היו מברכי,
ואם הלכה כוותיהו, פליגי בזה רבוותיה, הראבי"ה (במכילתין
ובתי סי' קנה וסי' תרצג) כ' משם אביו רבנו יואל לברך אחרי
כל המצות לשמור מצוה פלונית אבל לשמור חוקיו לא יברך
אלא אתפלין דחוקה לא נאמרה אלא אתפלין כדמפרש
בירושלמי דמכילתין פ"ב, וכ' שנחלקו עליו מדקאמר ולבני
מערבא כו' מכלל שבבבל אפי' אתפלין לא נהגו לברך ואנן בתר
בניי בבל גררינן וכן נראה בעינינו, אך בתשובה שם סתם כד'
אביו ע"ש, וכן העתיק המרדכי משמו (ובשה"ג כ' שהמרדכי כ')

וכן הרמב"ן והרשב"א (נדה נא) כ' שלבני מערבא ה"ה
אחרי כל המצות מברכי, לשמור מצותיו ומה שמבואר
בירושלמי רק תפלין הכונה שעל תפלין מברכי לשמור חוקיו
דס"ל כמד' שבחוקת תפלין הכתוב — דושרת את החוקה —

ור"ת (בספ"ה ובתוס' סוכה לט ומנחות לו) ס"ל שאף
לבני מערבא דק אתפלין ולא על ציצית וכ"ש שאר מצות וכ"כ
בכ"פ (פ"ג) וכמ"ש בחוס', ומשה"ק בתוס' וש"ר דא"כ למה לא
אמרו לאפוקי שאר מצות עי' בתוס' רי"ח ובתוס' הרא"ש דה"ה
דהוי מצי למימר הכי כו' ע"ש, והריטב"א שם כ' דע"כ לא אמר
לאתי שאר מצות מפני שלא מברך לשמור חוקיו אלא לשמור
מצותיו.

28. דף על הדף ברכות דף מז עמוד ב

בגמ': ולבני מערבא דבתי דסלקי תפילייהו מברכי וכו'. כתב בספר מנהג ישראל תורה (ה"א או"ח סי' כט) על מש"כ בשו"ע (שם סעיף א'): אין לברך שום ברכה כשחולץ תפלין וכו'; פ"י לאפוקי מבני מערבא שהיו מברכי אקב"ו לשמור חוקיו כשהיו חולצי תפלין סמוך לשקיעת החמה דלא קי"ל כותיהו.

וכתב בסדר היום, ראיתי מדקדקין כשמגיעים בקדושת ובא לציון ליהי רצון שנשמור חקיך מתחילין להסיר הרצועה מעל יד וממתינים עד שיאמר שלוח ציבור תתקבל ומסירים תפלה של ראש, והוא לזכר לשמור חוקיו דבני מערבא עי"ש, וענין זה נזכר גם באליה רבה (סו"ס כ"ה) שכתב דבר"ח שחולץ התפלין קודם מוסף מה טוב לעסוק בחליצה כשאומר יה"ר שנשמור חקיך, כי במערבא היו מברכי לשמור חקיך, ומנהג זה הובא גם בערוך השלחן בסימן זה, אולם כתב דאינו יודע אם כדאי לעשות כן כיון דלא קי"ל כבני מערבא, ועוד דבני מערבא לא היו מברכי רק אם חלצום לעת ערב עי"ש, ולא זכר כי מנהג זה הובא עוד בסדר היום ואליה רבה.

והנה בדרכי חיים ושלוה (אות רלא) הובא דכשאמר ובא לציון גואל כשהגיע ליה"ר שנשמור חקיך הסיר הכריכות שבאצבע, אולם התפלין למעשה לא הסיר אלא אחר עלינו כדעת האר"י כדכתב שם (באות רלו), וזה חידוש, דמשמעות הסדר היום, דדוקא להנהיגין לחלוץ התפלין אחר קדושת ובא לציון אז מה טוב להתחיל כשמגיעים ליהי רצון וכו', וכן משמע מהאליה רבה מדלא הביא זאת אלא בר"ח, אבל כשאין מסירים התפלין עד אחר עלינו מהיכי תיתי להתחיל עוד באמירת שנשמור חקיך ע"כ.

29. לבוש אורח חיים סימן מז

ואין לתמוה למה אין מברכי ג"כ ברכה לאחריה כמו שמברכי על הספר תורה ברכה לאחריה: * הג"ה ועיין לקמן סימן קל"ט סעיף י"א: דבשלמא כשקורין אותו לתורה שייך שפיר ברכה לפני כשמתחיל בספר תורה וברכה לאחריה כשמסיים והולך ממנה, כמו בכל ברכת הנהנין שמברכי לפני ולאחריה, אבל הברכה שמברכי כל אחד על מה שחייב ללמוד ולעסוק בתורה, זה החיוב הוא מוטל עליו בכל עת דכתיב [יהושע א, ח] והגית בה יומם ולילה, ואין שייך לומר לברך לאחריה שאין זמן בכל היום ובכל הלילה לומר עליו שהוא לאחריה. ונ"ל שזה הטעם נכון למנהגינו שאנו מברכי בכל בקר שתי ברכות על התורה, כדי שתהא אחת נחשבת לברכה אחרונה על הלימוד שלמד אתמול שלא היה יכול לברכה קודם לכן עד שיישן בינתיים, דהוי השינה הפסק והוי שפיר אחריה, (ג) ואין לומר שהיה יכול לברכה כשהפסיק ללמוד אתמול כשהלך לישן, דהא חייב להגות בה אפילו במטתו עד שישתקע בשינה:

30. הערות הגרי"ש אלישיב מסכת ברכות דף מז עמוד ב

אין לסמוך על רפואות שבתלמוד משום שנשתנו הזמנים והמקומות
"א"ר ינאי א"ר כל שהוא כביצה" וכו'. יש להקדים בכל זה מה שמבואר ביש"ש פ"ח דחולין סי"ב שיש חרם הקדמונים שלא לסמוך על רפואות שבתלמוד כדי שלא להוציא לעז על חכמים הקדמונים, ולא ידעו שיש שינוי במקומות וכ"ש בזמנים. שהדורות פוחתין והולכים. ולא רק ברפואות אמורים הדברים, אלא גם בענייני

טבע שאירי בזה בסוגיין. וכדוגמת מש"כ התוס' בסוף דמו"ק (יא א) שהאינא תופסין שאכילת דג סומך לסירחון הוא סכנה ולא כדברי הגמ' שם. וכן מבואר גמי ממש"כ הרמב"ם מהל' דעות הי"ח שלא ירגיל אדם להקזיז דם תמיד, וע"ש בהגמ' שהשיג ע"ד אלו מהגמ' בשבת, ובכס"מ כתב שרפואת והנהגת מלכות בבל שבה היו חכמי התלמוד משונה היא משאר ארצות.

31. דף על הדף ברכות דף מד עמוד ב

בגמ': כל שהוא כביצה - ביצה טובה ממנו וכו'. וברש"י: אין לך מין מאכל שיעור כביצה, שלא תהא ביצה טובה לגוף ממנו ע"כ. הנה בחז"ל מצינו בהרבה מקומות הענין שמנחמין אבל ע"י ביצה. ובגמ' ב"ב (טז ע"ב) מובא: "ויבא עשו מן השדה והוא עיף". ותנא: אותו היום נפטר אברהם אבינו ועשה יעקב אבינו תבשיל של עדשים לנחם את יצחק אביו. ומאי שנא של עדשים? אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי: מה עדשה זו אין לה פה (פי' המיוחס לרבנו גרשום: שאין לה שום ביקוע), אף אבל אין לו פה (פרש"י: שהוא יושב ודומם). דבר אחר: מה עדשה זו מגולגלת, אף אבלות מגולגלת ומחזרת על באי עולם. מאי בינייהו? איכא בינייהו לנחמוי בביעי (פרש"י: אין להם פה אבל אינם מגולגלים כגלגל).

ובתוספת ביאור מצינו במדרש לקח טוב (ר"פ תולדות): "באותו היום הלך אברהם אבינו לבית עולמים, הלך יעקב לבשל עדשים, דבר שמנחמין בו את האבלים, ארו"ל מפני מה מנחמין האבלים בביצים? לפי שכשם שאין פה לביצה שהיא עולה, כך אסור לאבל להרבות בדברים שנא' "וידום אהרן..." וכשם שהביצה מגולגלת, כך המימה לגלגל הוא של עולם, דור הולך ודור בא, ומתחילה היו מנחמין בעדשים לפי שאין לעדשים פה כמו לאפונים ולפולים ולשאר מיני קטניות, ועוד שהוא עגול ומתגלגל" ע"כ.

כאן מוצאים אנו קצת ביאור לענין הניחום בביצים. וכן מובא בשבלי הלקט (הל' שמחות סי' כג) ובארהות חיים (הל' שמחות אות יג) ע"ש. גם בשו"ע (או"ח סי' תעג) מובא להניח בקערת הסדר ביצה זכר לאבילות בית המקדש. "וי"א שהוציאנו מעבדות לחירות ומאכל ליו"ט... כי כן דרך לנחם בה אבלים. כלומר גלגל הוא שחוזר בעולם" וכו'. וע"ש ברמ"א (סי' תעו ס"ב), וכן בשו"ע (יו"ד סי' שעח) מוזכר המנהג לנחם את האבלים בסעודת ההבראה עם ביצים ע"ש. גם בשו"ע (סי' תקנב ס"ה) מביא מנהג לאכול ביצים בסעודה המפסקת שלפני ט' באב כיון "שהם מאכל אבלים" ע"ש.

רעיון מעניין בדרך ההגיון מביא בקובץ סיני (קובץ קיד ע' 30) לענין האכלת האבל בביצה, דהנה האונן זקוק לאוכל בריא מאחר ויתכן, שמטרתו בסידורי הלוויה ובעצבותו עבר זמן רב מאז שאכל. ע"כ ניחמו

אותו בביצים, שעליהן אמרו חז"ל כאן: "כל (אוכל) שהוא כביצה ביצה טובה ממנה" וכדברי רש"י: אין לך מין מאכל שיעור כביצה שלא תהא ביצה טובה לגוף ממנה. וע"ע בגמרא דמציניינים את הבריאות בביצה מגולגלת, ולפי מש"כ שיעקר הסמליות נובע מהגלגול, עדיף בביצה מגולגלת מב' טעמים. ואם מצאנו שכל הסיבה לאכילת סעודת הבראה היא שחבריו ידאגו לו דמסתמא האונן לא אכל ולא יאכל (ב"י בשם רבנו ירוחם נתיב כ"ח בשם הרא"ש) מוכן מאליו, שעל חבריו להברותו במזון הבריא ביותר, דהיינו ביצים ודו"ק היטב.

32. דף על הדף ברכות דף מד עמוד ב

בגמ': אמר ליה רבא לר"פ - סודני וכו'. וברש"י פירש: [1] סודני - בעל שכר תמרים וכו'. ובהגהות הגר"י פיק בגליון הגמ' מביא מהערוך שפי':

[2] סודני - ירא שמים. כדכתיב סוד ה' ליראיו וכו' ע"כ. ומצינו עוד כמה פירושים וביאורים לתבית "סודני". באוצר האוננים על ברכות (ח"א ע' 104)

כותב: שמענו מן הראשונים, סודני [3] חקלאה, כלומר שאתה מבני השדה ולא מבני מדינה, וסודני לשון שדה, והכי הוה רב פפא מבני גרש שהיא מקום כפרים

ושדות ורבה מן מחוזא שהיא רסן והיא היתה מדינת המלכות עכ"ל. והנה במנחות (ע"א ע"א) פרש"י סודני הוא [4] לשון תלמיד חכם - ע"ש סוד ה'

ליראיו. ומביא עוד רש"י: "ל"א רב פפא רמי שכרא הוי וכו', וסודני מיקרי וכו', ואמאי קרי ליה סודנא סוד נאה שמעשרת וגמילות חסדים עכ"ל, ובפי' רבינו גרשום (שם) סודני ת"ח כלומר סוד ה' ליראיו, וברש"י נדה (יב ע"ב) פרש"י סודני, ת"ח על שם סוד ה' ליראיו. וראה בסדר הדורות ערך רב פפא סתם (אות ב) שכתב: ולולי

דמסתפינא הייתי מפרש שקראו כן על שם חמיו אבא סוראני ע"ש. ודבר פלא מביא בספר אהל ישרים להג"ר יצחק בונאן זצ"ל (מערכת ר אות ל) וז"ל: ר"פ קרו ליה

סודאני אב"י ורבה בברכות (דמ"ה) ומנחות (דע"א) ובספ"ק דנדה, ורש"י פירש ע"ש סוד ה' ליראיו, וכן פירש בערוך, וע"ש מה שפרש"י פירוש אחר, וק"ל לי למה

דוקא ר"פ הוא דנקרא כן. ולע"ד נראה לפרש, משום דר"פ היה לו עשרה בני סמיכי כדאיתא בסיום המסכתא, ומצאתי שהוזכרו ששה מהם במקום א' בקמא (דף ד),

ומשה ר"פ נקרא סודאי ע"ש הכתוב בסוד ישרים ועדה. עוד יש לפרש דכתוב בספר בן סירא, דר"פ ור' זירא לא נודעו אביהם, דאמותיהם נתעברו באמבטי וכו', ומשה ר"פ נקרא ר"פ סודאי לשון סוד ודבר סתר, שלא נודע אביו של ר"פ, וא"ת אמאי לא קרו הכי נמי לר"ז, י"ל דכבר קנה שם טוב לעצמו כמ"ש ראב"ן (דנ"א ע"ב)

ר"ז שמיה ר' זעירא, ומרוב חכמה היו קורין לו ר' זירא מלשון זר זהב, ולא ר' זעירא לשון זעירות, וכן פירש רב האי גאון עכ"ל, הובא ביצירי און (דל"ז ע"ג).

ובגורי האר"י כתבו, דר"פ הוא ניצוץ יוסף, ועשרה בניו הם עשרה טיפות שיצאו מיוסף בסוד ויפוזו זרועי ידיו עכ"ל, ואפשר דמשו"ה נקרא ר"פ סודאני, ע"ש יוסף שנקרא צפנת פענח, ופפא גימט' יהוסף בתוספת ה' בסוד הא לכם זרע והבן עכ"ד.

33. תוספות מסכת ברכות דף מה עמוד א

דחנקתיה אומצא - **ודוקא מים שאין לו הנאה** כי אם לשתות מים לצמאו והנאה דחנקתיה אומצא אין זה נחשב

הנאה אבל שאר משקים שלעולם הגוף נהנה מהן בכל ענין מברך ואפילו חנקתיה אומצא כדאמרינן לעיל

(דף לו.) ואע"ג דלרפואה אתי בעי ברוכי' ורב עמרם פירש דדוקא לפניו לא בעי ברוכי' אבל לאחריו חייב ורבינו משה פירש דלא היא דהואיל ואינו

נהנה אפילו לאחריו לא בעי ברכה.

34. שו"ת הלכות קטנות חלק א סימן ט

... והוא ז"ל היה מברך מכה מה שפסק הרב בעל שיירי כנסת גדולה דהסכים לברך והן מכה דעמא דבר נהגו כן **ולרבים טועים ל"ת** וראוי לשבוק דעתין

ונעבד כוותיהו ובפרט דיש להם על מה שיסמוכו והוא דעת הי"א דשיעור שתיה כשיעור אכילה ולתלמידי הר"י מברכין לבסוף אף שאין שם שיעור. **וזה פלל**

גדול שהיה מוסד בידינו אם הלכה רופפת בידך פוק חזי מה עמא דבר כי פשוט הוא אשר באהבת ה' את

עמו ישראל יסיר מכשול מדרכיהם ולא יטו כל העולם אחר היחיד אילו סברתו דחוויה.